

**This is an electronic reprint of the original article.
This reprint *may differ* from the original in pagination and typographic detail.**

Author(s): Nummela, Ilkka; Kotilainen, Sofia; Hemminki, Tiina

Title: Att skapa och upprätthålla förtroendeförhållanden i vardagen

Year: 2012

Version:

Please cite the original version:

Nummela, I., Kotilainen, S., & Hemminki, T. (2012). Att skapa och upprätthålla förtroendeförhållanden i vardagen. *Historisk Tidskrift för Finland*, 97(3), 285-294.
<https://journal.fi/htf/issue/view/3510>

All material supplied via JYX is protected by copyright and other intellectual property rights, and duplication or sale of all or part of any of the repository collections is not permitted, except that material may be duplicated by you for your research use or educational purposes in electronic or print form. You must obtain permission for any other use. Electronic or print copies may not be offered, whether for sale or otherwise to anyone who is not an authorised user.

Att skapa och upprätthålla förtroendeförhållanden i vardagen

Under den tidigmoderna tiden hade människan olika slags alternativ att tillgå för att lösa problemsituationer. Man kunde förbereda sig för dem på förhand genom att skapa förtroliga förhållanden med närsamhället och genom att upprätthålla ett gott rykte och en god ställning. Sådan immateriell egendom kunde också vara till ekonomisk nytta i det vardagliga umgänget och i utbytet och handeln mellan enskilda personer. Förtroendets och anseendets betydelse som möjliggörare av olika nätverk för växelverkan har redan länge definierats på ett teoretiskt plan.¹ Tillsvidare har de synvinklar som begreppen erbjuder för historieforskningen kring den tidigmoderna tiden i första hand utnyttjats i studier av den internationella handeln och ekonomins olika områden.² I de nordiska länderna har historieforskarna under de senaste åren i viss mån tillämpat begreppen i undersökningar av lokalsamhällena och mikronivån och samtidigt visat att dessa synvinklar är till nytta för den i hög grad empiriska forskningen på mikroplan.³ Med tanke på hur mångsidiga

1. Se t.ex. James Farr, 'Social capital: A conceptual history', *Political Theory* 32 (2004:1), s. 6–33; Francis Fukuyama, *Trust: The Social Virtues and the Creation of Prosperity* (New York 1996).
2. Se t.ex. Leos Müller, *The Merchant Houses of Stockholm, c. 1640–1800: A Comparative Study of Early-Modern Entrepreneurial Behaviour* (Uppsala 1998); Ylva Hasselberg, *Den sociala ekonomin. Familjen Clason och Furudals bruk 1804–1856* (Uppsala 1998); Marja Taussi Sjöberg, *Släkten, pengarna och Caroline Gother. En grosshandlarsläkt i Stockholm under tre generationer 1740–1836* (Stockholm 2009); Klas Nyberg, 'The early modern financial system and the informal credit', Anders Ögren (ed.), *The Swedish Financial Revolution* (New York 2010), s. 19; Jessica Parland-von Essen, *Affärer, allianser och anseende. Konsten att tillhöra eliten i Helsingfors ca 1740–1820* (Helsingfors 2010); Jarkko Keskinen, 'The chosen ones. Godparent relation as a complementary networking strategy in merchant community of Pori, 1765–1820', Deborah Simonton & Anne Montenach (eds.), *Gender in European Town: Female Agency in Eighteenth-Century Urban Economy* (forthcoming).
3. Sven Olofsson, *Till ömsesidig nytta: entreprenörer, framgång och sociala relationer i centrala Jämtland ca. 1810–1850* (Uppsala 2011); Kari-Matti Piilahi, 'Kin, neighbours

och användbara begreppen förtroende, anseende och sociala förhållanden är finns det all orsak att fortsätta använda dem i undersökningen av nätverk och att sträva efter djupare analys.

Trots sin betydelse har vardagens förtroendeförhållanden inte undersökts grundligt, speciellt inte vad gäller landsbygdssamhällen. I uppsatserna i detta temanummer granskas förtroendeförhållanden, anseende, ställning och nätverk i många olika slag av lokalsamhällen under den tidigmoderna tiden. Uppkomsten och upprätthållandet av materiella och immateriella förtroliga förhållanden behandlas med utgångspunkt i såväl ekonomiska som sociala nätverk. I detta temanummer söker vi nya synvinklar på dessa för de nordiska samhällena mycket betydelsefulla fenomenen, vilka ofta har hamnat i skymundan i synnerhet gällande forskningen om den tidigmoderna tidens början.⁴ Vi diskuterar särskilt begreppet lån och dess olika definitioner under olika tidsperioder samt kopplingar mellan olika krediter och immateriellt kapital och deras roller och påverkan i vardagen. I uppsatserna förenas olika sätt att närma sig dessa teman, och empirisk forskning med specificerande begrundanden kring det immateriella kapitalets begrepp. Uppsatserna kan läsas som separata undersökningar, men tillsammans ger de svar på den gemensamma forskningsuppgiften att utreda de på vardagliga förtroendeförhållanden baserade strategiernas väsen och verkningar under den tidigmoderna tiden. Skribenterna studerar bl.a. hurdana förtroendeförhållanden och kreditmarknader det fanns på landsbygden och i städerna, och om det fanns stora skillnader eller likheter mellan befolkningsgrupperna. I uppsatserna undersöks också vad som hände med förtroendeförhållandena när de lokala kreditmarknaderna förändrades, t.ex. när en ny aktör inträdde. Och vad var det immateriella kapitalets (nätverk, förtroende eller anseende)⁵ roll i de tidigmoderna samhällena och i första hand på kre-

or prestigious persons? Godparentage in a Finnish rural community in the first half of the 18th century', Guido Alfani & Vincent Gourdon (eds.), *Spiritual Kinship in Europe 1500–1900* (Basingstoke 2012), s. 207–226.

4. Uppsatserna i detta temanummer baserar sig på presentationerna på Gustav Vasa-seminariet sommaren 2011. (Mikrokredit och finansiering av ekonomiska aktiviteter i det förflutna, IX Gustav Vasa-seminariet, Jyväskylä universitet, Institutionen för historia och etnologi, 13–14.6.2011, <http://kustaavaasa.jyu.fi/>) Fokus för seminariet var betydelsen av finansieringsmarknaderna och förtroendeförhållandena särskilt i Finlands och Sveriges historia i ett långt tidsperspektiv och i en internationell jämförande kontext.
5. I uppsatshelheten problematiseras inte immateriellt kapital (*intangible assets*) i sig, utan det används som ett löst appellativ och arbetsredskap för begreppen förtroende,

ditmarknaderna i bondesamhället? Hur kunde man vinna immateriellt kapital och på vilka villkor kunde man bevara det?

Gemensamt för uppsatserna i detta temanummer är att de huvudsakligen fokuserar på tidsperioden från 1700-talets början till 1800-talets första decennier. Den tidigmoderna periodens⁶ särdrag framskymtar således i samtliga uppsatser. Å andra sidan kan man hävda att den tidigmoderna epoken i landsbygdssamhällena sträckte sig ända fram till 1800-talets slut eller början av 1900-talet. Urbaniseringen och industrialiseringen kom igång på allvar i Finland först under 1800-talets senare del. Bank- och finansväsendet var fortfarande outvecklat. Förändringarna skedde i mycket ojämn takt i olika delar av landet, och på landsbygden levde bondesamhällets traditionella seder och värderingar länge kvar. I början av 1800-talet fanns det t.ex. mycket lite mynt och sedlar i cirkulation. På marknaderna fick bönderna andra produkter eller tjänster i utbyte mot sina varor, och även en del av skatterna betalades *in natura*, t.ex. med smör eller spannmål. Dessa vedertagna bruk för ömsesidigt utbyte hade på lång sikt påverkat samhällsmedlemmarnas verksamhet och tänkesätt så att utlåning och utbyte av produkter eller tjänster i växelverkan med andra samhällsaktörer hade blivit en logisk, naturlig och mycket nödvändig vardagsstrategi. Också de handlingsmönster och tänkesätt som sammanhängde med förtroende förändrades långsamt och vidare kunde förändringar som riktades mot immateriellt och materiellt kapital ske i mycket olika takt.

Graig Muldrew har definierat kredit (*credit*) som nära förknippat med förtroende, på så sätt att människor som betraktades som pålitliga (*to have credit*) även antogs betala tillbaka sina skulder. Detta förtroende omdefinierades i sin tur på marknaderna.⁷ Lånandet innebar således inte enbart att materiellt kapital flyttades över från en person till en annan, utan det var också ett sätt att visa förtroende och samtidigt även en följd av förtroende. Enligt Laurence Fontaine betydde kredit (*credit*) tre saker för den tidigmoderna människan: individens rykte/anseende, politisk och ekonomisk makt samt konkreta låneöverenskommelser. Fontaine anser att

anseende och nätverk. Som det immateriella kapitalets motsats kan i denna mening uppfattas materiellt kapital (*tangible assets*) som t.ex. fastigheter och lös egendom.

6. För en definition av tidpunkten för den tidigmoderna tiden se t.ex. Petri Karonen, 'Introduction', Petri Karonen (ed.), *Hopes and Fears for the Future in Early Modern Sweden, 1500–1800* (Helsinki 2009), s. 12–13.
7. Graig Muldrew, *The Economy of Obligation: The Culture of Credit and Social Relations in Early Modern England* (Basingstoke, Hampshire 2001), s. 3–6.

anseendet hade större betydelse än förtroendet, eftersom det sistnämnda var en individuell egenskap, medan anseendet upprätthölls och bearbetades kollektivt.⁸

Den ovannämnda definitionen stämmer överens med t.ex. begreppet förtroende, som definierats av Partha Dasgupta. Enligt honom innebär förtroende ömsesidig tillit till att en överenskommelse följs, så att ingendera parten ändrar sitt handlingsmönster på ett sätt som skulle bryta mot vad som överenskommits. Båda parterna litar på att motparten kommer att handla på ett sätt som inte bryter mot överenskommelsen. Detta förtroende baserar sig på den kunskap som parterna har om varandra och denna kan aldrig vara ”fullkomlig”, eftersom vardera aktören bäst känner sina egna handlingsmodeller och resurser. Det viktiga är att det finns sanktioner ifall de gemensamma överenskommelserna inte följs och att parterna kan lita på att sanktionerna verkställs.⁹ Att gå miste om samhällets förtroende hade stora konsekvenser för den tidigmoderna individen. Från de vardagliga strategiernas perspektiv betydde förlusten av förtroendet att kreditförhållandena försvagades, liksom lösningarna som byggde på dem.

Förtroendet spelade en viktig roll på olika nivåer i den tidigmoderna ekonomin, ända upp till internationell handel mellan olika handelshus. Handeln baserade sig på kredit, och handelsmännen kände inte alltid den andra parten personligen.¹⁰ Också på lokal nivå hade förtroendeförhållandena praktisk betydelse. Handeln var begränsad till stapelstäderna och till marknaderna, men bönderna hade rätt att utbyta sina egna produkter sinsemellan på landsbygden.¹¹ Landsbygdsbefolkningen hade således en lagstadgad möjlighet att utbyta produkter på ett lokalt plan, vilket var betydligt enklare än att färdas på marknadsresor. Därtill kunde man definiera de utbytbara produkternas värde från fall till fall. Således hade de personliga förtroendeförhållandena betydelse även för hur priserna utfor-

8. Laurence Fontaine, 'Antonio and Shylock: Credit and trust in France, c. 1680–1780', *Economic History Review* 54 (2001:1), s. 39–40; se också Margot C. Finn, *The Character of Credit: Personal Debt in English Culture, 1740–1914* (Cambridge 2003).

9. Partha Dasgupta, 'Trust as commodity', Diego Gambetta (ed.), *Trust. Making and Breaking Cooperative Relations* (Oxford 1988), s. 49–72.

10. Se t.ex. Müller, *The Merchant Houses of Stockholm*; Jari Ojala, *Tehokasta liiketoimintaa Pohjanmaan pikkukaupungeissa. Purjemerenkulun kannattavuus ja tuottavuus 1700–1800-luvulla* (Helsinki 1999).

11. 1734 års lag, Handelsbalken.

mades.¹² Ett av de viktigaste sätten att skapa vardagliga materiella nätverk var att låna och att upprätthålla kreditförhållanden. I Sverige och Finland var de officiella bank- och finansinstituten fortfarande små i början av 1800-talet och de kunde endast i begränsad utsträckning tjäna handelns, brukens och det samhälleliga toppskiktets behov.¹³ Ett aktivt skapande och upprätthållande av förtroendeförhållanden gav vid behov också möjlighet till större reverslån. Uppsatsernas empiriska exempel fall härrör sig tidsmässigt till tiden före uppkomsten av det officiella bankväsendet, vilket betyder att de tillsammans kan skapa en god överblick över de lokala finansmarknadernas former och vedertagna bruk.

Lånandet baserades på mellanmänniska förtroendeförhållanden, som skapades och upprätthölls också på många andra sätt. Förtroendeförhållandena människor emellan manifesterades i de mest varierande situationer, traditioner och handlingsmodeller. De materiella låneförhållandena var enbart en synlig variant av förtroendeförhållanden. Vid sidan av dem var förhållanden baserade på immateriellt kapital av stor vikt i det dagliga livet. De sociala nätverken var betydelsefulla som stöd i vardagens sociala problemsituationer, eftersom samhällets ansvar för sina medlemmar inte uppfattades lika omfattande som under senare århundraden. I ett samhälle baserat på ömsesidig växelverkan var det ibland svårt eller omöjligt att neka någon ett lån, även om det var uppenbart att låntagaren inte skulle kunna återbetala lånet. Detta gällde i synnerhet den egna släkten och familjen.¹⁴

Hög social status och goda sociala relationer hade en klar inverkan på ekonomisk framgång.¹⁵ Men anseende var inte alltid beroende av förmögenhet eller börd. En persons anseende formades som en följd av samhällelig växelverkan.¹⁶ Anseendet kunde gå i arv från tidigare generationer,

12. Pekka Valtonen, 'Talous yleiskulttuurisena ilmiönä', Risto Heiskala & Aleksi Virtanen (toim.), *Talous ja yhteiskuntateoria 1. Vanhan maailman talous ja suuri murros* (Helsinki 2011), s. 51–73.

13. Nyberg, 'The Early Modern Financial System', s. 14–40.

14. Fukuyama, *Trust: The Social Virtues and the Creation of Prosperity*, s. 29; Fontaine, 'Antonio and Shylock', s. 49–50.

15. Se t.ex. Olofsson, *Till ömsesidig nytta*.

16. Jari Eilola, 'Gossip, social knowledge, and the process of social stigmatisation', Petri Karonen (ed.), *Hopes and Fears for the Future in Early Modern Sweden, 1500–1850* (Helsinki 2009), s. 159–183; Pasi Saarimäki, *Naimisen normit, käytännöt ja konfliktit: esiaviollinen ja aviollinen seksuaalisuus 1800-luvun lopun keskisuomalaisella maaseudulla* (Jyväskylä 2010).

men var och en påverkade det också genom sin egen verksamhet och sitt uppförande. De olika aktörernas rykten spreds via ömsesidiga förhållanden och nätverk till allmänhetens kännedom. I det tidigmoderna samhället betydde detta närmast umgänge inom bygemenskapen och med de närmaste grannarna. Det egna anseendet kunde förstärkas på många olika sätt i dessa umgängen, t.ex. genom att man uppvisade förmögenhet genom klädsel. Å andra sidan bidrog ett gott anseende till det samhälleliga förtroendet, vilket kunde manifesteras sig t.ex. i en förfrågan att bli fadder till ett barn.¹⁷

Kyrkan och överheten strävade å sin sida efter att övervaka att den enskilda människan höll sig inom gränserna för de gemensamma normerna och lagstiftningen. Trots det värderades en persons samhälleliga tillit eller moral i vardagen främst i de inofficiella förhållandena mellan lokalsamhällets medlemmar. Många av de förhållanden vi studerar försökte man inte ens reglera utifrån, utan deras uppkomst och inverkan kontrollerades av människorna själva genom deras verksamhet. De vardagliga förtroendeförhållandenas natur var sådan att de inte heller nödvändigtvis nedtecknades direkt i några handlingar. T.ex. uppgiften om fadderskap upptecknades endast i samband med dop i församlingens förteckningar över födda och döpta, och fadderskapets betydelse i vardagen lämnade nödvändigtvis inga spår i senare dokument. I bouppteckningarna nedskrevs fordringarna och skulderna medan låneförhållandena och de skulder som betalats tillbaka före bortgången naturligtvis blev omärkta. Arvsskiftet och bouppteckningen berättar också om kvinnors sätt att skaffa nya kläder, men alla dessa metoder kommer inte fram i dokumenten. Det kunde hända att man ansåg en del av den avlidnas kläder vara i så dåligt skick att de inte upptogs i bouppteckningen. Detta betyder alltså att alla kläder som varit i bruk hos en kvinna inte framgår av dokumenten, trots att de kunde ärvas och tas i bruk av följande generation.

Man skulle missta sig om man antog att allt vardagligt umgänge och utbyte nedtecknades i skriftliga handlingar. Folket hade allt som oftast varken förmåga eller redskap att skriva ner allt, och kanske inte heller behov av att göra det. Uttryckligen detta att individen hade en viss frihet

17. Se t.ex. Piilahti, *Aineellista ja aineetonta turvaa*, s. 244–248; Sofia Kotilainen, *Suvun nimissä. Nimenannon käytännöt Sisä-Suomessa 1700-luvun alusta 1950-luvulle* (Helsinki 2008), s. 229; Juuso Marttila, 'Beyond the family and the household: Occupational family networks', *Journal of Family History* 35 (2010), s. 132–135.

att fungera inom sina egna vardagliga nätverk och att det nödvändigtvis inte direkt går att observera i källorna gör det till ett intressant forskningsobjekt. Å andra sidan kan man indirekt finna spår av kreditförhållanden i många historiska källor och situationer, vilket framgår av uppsatserna i detta nummer. Med hjälp av empirisk forskning är det möjligt att observera t.ex. ett genushistoriskt perspektiv på kredit- och förtroendeförhållanden om man fäster särskild uppmärksamhet vid kvinnors och mäns sätt att skapa förhållanden baserade på förtroende.

Vardagens strategier påverkades av såväl situationsbundna faktorer som av existerande förtroendeförhållanden och andra resurser, då lös eller fast egendom inte alltid var till nytta. Låneförhållanden var en form av mellanmänskliga förhållanden och ofta en följd av redan tidigare bildade nätverk. De baserade sig på sociala, ekonomiska och etniska relationer, släktskap eller gemensam religion.¹⁸ Under den tidigmoderna tiden var lån inte enbart en form av investering och ett led i strävan efter ekonomisk vinst. Lånandet innebar mycket mer än så. Genom att ge kredit kunde man t.ex. försöka upprätta och förstärka ett maktförhållande med tanke på framtida behov.

Förtroendeförhållanden skapades och upprätthölls på många olika sätt. Sofia Kotilainen undersöker betydelsen av förtroende och annat immateriellt kapital i lokala fadderskapsnätverk. I valet av faddrar för nyfödda barn framhävdes särskilt förtroendets och anseendets inverkan. Att välja faddrar var ofta en strategisk verksamhet, som gav uttryck för den tillit som visades av barnets föräldrar gentemot de personer som valdes till faddrar. I uppsatsen uppmärksammas särskilt sådana fall där lokalsamhällets medlemmar av någon anledning hade förlorat sitt rykte eller förtroende, som t.ex. då mödrar till utomäktenskapliga barn valde faddrar. Kotilainen studerar strategier som kunde tillämpas i sådana situationer. Undersökningen rör Kivijärvi i norra Mellersta Finland, och de viktigaste källorna utgörs av församlingens arkivmaterial samt av massbiografiska databaser baserade på detta material.

Seija Johnson undersöker bondekvinnornas anskaffning av kläder i Gamlakarleby socken i slutet av 1700-talet. Kvinnans kläder införskaffades ofta av hennes far, make eller av kvinnan själv. Att utöka klädinnehavet genom att få eller ärva kläder är ett konkret exempel på vardagsstrategier tillgängliga för kvinnor, men dessa strategier har lämnat mycket få spår i

18. Nygren, 'Early modern financial system', s. 20.

källmaterialet. När kläder överfördes eller ärvdes från generation till generation och från mor till dotter var det också fråga om en överföring av position och status. Johnsons viktigaste källmaterial utgörs av kvinnors bouppteckningar, som alltid skulle innehålla också en förteckning över den bortgångnas klädeegendom.

Sofia Gustafsson undersöker lokala kreditmarknader i Helsingfors i mitten 1700-talet, speciellt då det gäller Sveaborgs byggnadsskede. Befästningsarbetena var som helhet en stor ekonomisk satsning för det svenska riket. Sveaborg blev lokalt sett en betydande, ny aktör, eftersom byggandet av fästningen ledde till att mängden kontanter ökade märkbart på de lokala finansmarknaderna. Lån utfärdade av fästningen kunde under en lång tid användas till riskabla investeringar, som t.ex. till byggandet av en tegelfabrik. Vidare köpte fästningen produkter genom att betala dem på förhand. Gustafsson går i sin uppsats igenom hurdana konsekvenser kreditförhållanden som skapats på detta vis kunde ha. Genom att kombinera en mängd olika källuppgifter kommer Gustafsson åt de samtidas synsätt, upplevelser och tolkningar av Helsingfors stads lånemarknader under Sveaborgs tidiga byggnadsskede. Till de analyserade källorna hör t.ex. Sveaborgs Helsingforsenhets bokföring, magistratens protokoll och riksdagsberättelser.

På landsbygden såg lånemarknaderna något annorlunda ut än i städerna p.g.a. att lånanudet huvudsakligen var en verksamhet som rörde den lokala allmogon som t.ex. bönder och torpare. Tiina Hemminki fördjupar sig i denna tematik i sin uppsats, som behandlar socknarna Ilmola och Nordmaling åren 1796–1830. Genom att jämföra en finländsk och en svensk socken får man ett bredare perspektiv på landsbygdens lånemarknader och på deras brokighet då socknarnas särdrag framträder, liksom de faktorer som förenar dem och mer generellt beskriver lånemarknaderna. En stor del av krediterna på landsbygden var små skulder utan skuldebrev inom bysamhället, även om större reverslån också förekom. Hemminkis huvudsakliga källmaterial utgörs av böndernas bouppteckningar, som i de undersökta socknarna uppgjordes enligt samma gällande lagstiftning.

Uppsatserna erbjuder ett brett perspektiv på den tidigmoderna vardagens strategier, lokala finansmarknader och kreditförhållanden, vilket även möjliggör jämförelser på lokal nivå. Också de immateriella förtroendeförhållandena kom till uttryck på många olika sätt under den tidigmoderna tiden. Av undersökningarna framgår mångfalden av krediter och olika former av växelverkan i det tidigmoderna samhället. Livet baserade sig på

vardagligt lånande och på växelverkan inom och mellan samhällen. Med hjälp av uppsatserna i detta temanummer kan man också göra jämförelser med uppkomsten av senare förtroendeförhållanden och kreditgivandets olika alternativ. Gemensamt för kreditförhållandena var ändå det att de förutsatte en genuin samhällelig gemenskap och fungerande lokala nätverk.

Den tidigmoderna människan var påhittig och van vid att skapa förtroliga förhållanden samt vid att stärka sitt rykte och sin position. Att klä sig ståndsmässigt, att noggrant välja faddrar och att ge och ta lån kan också ses som en strävan efter att förutse framtiden. En uppnådd position, ett gott rykte och förtroliga förhållanden var ingenting stabilt, utan de måste förnyas och upprätthållas på olika sätt. Därför kunde det vara bättre att låna ut pengar än att förvara dem under kudden. Överheten satte vissa gränser för de moraliska valen, men handlingsmodellerna grundade sig på vardagliga val och beslut gjorda av individer inom samhället. En del av dem gjordes i linje med långsiktiga strävanden medan andra gjordes av tvång, av en slump, som en följd av något eller av misstag.

Den empiriska forskningen om den tidigmoderna tidens (i vid mening) olika historiska kontexter kan peka på den samtida människans förmåga att skapa, upprätthålla och utnyttja både immateriellt och materiellt kapital. Det förutsätter dock en noggrann analys av vardagliga fenomen. Uppsatserna i detta temanummer utgör bara exempel på alla de vardagliga förtroendeförhållanden som man kan studera med hjälp av historiskt källmaterial. Ur forskningens synvinkel är det centralt att samtidigt undersöka både immateriellt och materiellt kapital eftersom gränsen mellan dessa inte heller för den samtida människan var lika tydlig som i senare tiders samhällen, som i hög grad är baserade på penningekonomi. I det tidigmoderna samhället var pengar inte det enda medlet för byte eller den enda mätaren av värde och status.

Uppsatserna i detta nummer visar att förtroende i dessa nätverk konstruerades på erkänt medlemskap i samhället. Makt som manifesterades i sociala förhållanden var en förutsättning för uppkomsten av förtroende och annat immateriellt kapital. Närsamhället definierade en persons värde och respektabilitet, men vid behov var den sociala kontrollen och moralen också flexibel, om det var till fördel för hela samhällets verksamhet. De immateriella samarbetsförhållandena, som t.ex. låne- eller fadderskapsförhållanden, kunde också gå i arv från generation till generation, på samma sätt som klädeendom. Det långsiktiga målet var att upprätthålla nätverk och att se till att det hela tiden fanns immateriellt kapital tillhands, efter-

som de tillsammans förstärkte den egna positionen i samhället. I problemsituationer kunde man använda sig av de vardagliga nätverken, som kunde bidra till att upprätthålla den samhälleliga statusen och till att behålla anseendet. De vardagliga strategierna och immateriellt kapital kunde inte skapas och kontrolleras rent planmässigt eller på särdeles lång sikt eftersom omständigheterna ändrades snabbt. Med tanke på överlevnaden var förmågan att anpassa sig till de förändrade förhållandena genom att t.ex. utnyttja immateriellt kapital viktig. De nätverk som byggts upp under årtionden hade trots detta också långvariga ekonomiska och sociala följder som sträckte sig över generationer.